

ÄMNET FÖR VÅRT ÄMNE

Introduktion

I *The Singularity of Literature* (2004) hävdar Derek Attridge att den västerländska kulturen är oförmögen att förhålla sig till det som sedan 1700-talet benämns *litteratur*; fenomenet undflyr varje bestämning. I vardagligt språkbruk förknippas begreppet ofta med fiktion, i motsättning till det verkliga. Detta arv från Platons mimetiska förståelse av konsten brukar kontrasteras med romantikens lovsång till fantasi och inspiration. Representation eller expressivitet, således.

Det tidiga 1900-talerts avantgardistiska experiment tar i än högre grad avstånd från idén om litteraturen som verklighetsavbildande och betonar istället dess förmåga att se på nytt. Som en följd därav har litteratur av många teoretiker betraktats som en singular händelse, en gästfrihet mot det okända, eller en plats för annanhet. Parallellt har dock litteraturvetenskapen gjort ansatser att uppvärdera populärlitterära former vars lockelse kanske ligger i upprepning och standardisering – det bekanta snarare än det främmande.

Många teoriströmningar har samtidigt framförallt frågat sig hur litteraturen verkar, snarare än vad den är, och därmed genomlyst hur den såväl lierar sig med som undergräver rådande ordningar. Frågan blir då vari litteraturens specifika potential för kritik och understödjande består.

Mer konkreta försök till definitioner görs ibland genom etymologiska hänvisningar, till litteraturen som något skriftligen nedtecknat. Samtidigt finns många exempel på andra typer av litterära medialiseringar, i såväl den västerländska historien som i andra kulturer. Dessutom har det bortomskriftliga, så som bildspråk och musikalitet, ibland framhävts som litteraritetens essens även när det gäller skrivna texter. Maurice Blanchot frågar sig till exempel huruvida litteraturen är den plats där språket blir bild.

Kanske är litteraturvetenskapens enda möjlighet att följa Blanchot: fråga sig snarare än svara på vad litteratur är. Den oförmåga som Attridge beskriver gör vårt fält sårbart, men samma oförmåga är också ett tecken på litteraturens kraft: dess variationsrikedom och kapacitet att undfly varje inläsande definition. I denna anda, och som komplettering till ovanstående alltför begränsade axplock av perspektiv, ber Tfls Stockholmsredaktion några kollegor att begrunda frågan *vad är litteratur?*

Maria Trejling

JANINA ORLOV

VAD ÄR LITTERATUR?

Först känner jag mig som Josef K inför Lagen. Nu är det upp till bevis. Och det kommer att gå överstyr. Var alla dessa år av studier och grubbel trots allt förgäves? Någoting måste jag väl kunna säga. Man kan knappast ägna sig åt litteraturvetenskap utan att definiera själva objektet, som dessvärre undandrar sig en heltäckande definition. Varför? Därför att litteraturen; texten på pappret, på skärmen eller i någons minne, är långt större än sina sammantagna synliga beståndsdelar. För att litteratur är språk och språket är föränderligt och befinner sig i oavbruten rörelse. Litteraturen gör ständiga nedslag i det språkliga flödet, och förmedlar sina upptäckter genom dikten, romanen, det dadaistiska nonsensutbrottet, vaggvisan, medvetandeströmmen, farsen och pekoralet, alltså via alla forna, befintliga och kommande former. Litteraturen är en konstform bland andra. Med- eller omedvetet uttrycker den en bild av tillvaron, en bild som i sig är vare sig entydig eller synonym med din bild av den samma. Och tur är väl det för annars skulle kanske alla skriva samma bok!

Litteratur är en bland flera former av språklig verksamhet och skiljer sig från det övriga fältet, som saknar konstnärliga ambitioner. Men ibland blir det bråk som i Finland härförleden, när en före detta konstnär gav ut en diktbok som av recensenten vid landets största dagstidning beskrevs som "bedrövlig" och aldrig borde ha getts ut, här fanns "inte tillstymmelse till lyrik", "författaren bara radar ord efter varandra". Litteraturens språk är särpräglat. Men hur? Vi kan tala om "litteraritet", "estetiskt innehåll", "dimensioner" etc. Vi talar om genrer och deras kännetecken som bidrar till tolkningen av verket ifråga. En klurighet är att litteraturen beskrivs med sitt eget medel; språket beskriver språket. Det är som om man recenserade en målning genom att måla. Litteraturens språk skiljer sig från det oredigerade vardagsspråket. Bibehållande ordens lexikala betydelser är det redigerat, mer eller mindre medvetet, för att tjäna ett syfte som i sig kanske handlar om att söka efter något som kanske aldrig formuleras explicit, helt enkelt för att upphovspersonen själv inte vet om det. Nu blandar jag ihop uppsåt, form och innehåll, vilket egentligen är precis vad litteraturen vill. Att jag som läsare inmundigar det i bästa fall sömlösa verket och reagerar. Och därmed är vi inne på dess egenskap som maktmedel. Fast egentligen handlar det om en omformulering av frågan "Vad är litteratur?" till "Vad gör litteratur?" Lyckligtvis kan ingendera frågan besvaras uttömmande. För vad skulle vi sedan ta oss till? Långsamt tyna bort i andlig syrebrist?

När jag var mycket ung arbetade jag under en tid som hästskötare i främmande land. Så när som på husfolket – en familj bestående av mamma, pappa, två små barn och barnflicka, var det bara jag. Och så de tolv hästarna i stallet. Vi bodde avlägset, på en gård uppe bland bergen och jag var ensam om att ta hand om hästarna för mannen i huset var mestadels bortrest på ridtävlingar och frun satt och rökte, när hon inte övervakade mitt arbete. Behöver knappast sägas att jag var mycket ensam. Varje kväll innan jag somnade läste jag ett obestämt antal repliker ur *Hamlet* i Hagbergs översättning, som min mamma skickat med mig, för att jag skulle ha något att läsa. Jag streckade under med blyerts vad jag fann viktigt och riktigt. Hamlet blev min vän i ensamheten, min tröst och tillflykt. Han hade det ju så mycket värre än jag.

Någonting jämförbart hände mig i somras. Jag invaderades av den roman jag höll på att översätta. Inte nog med att den ena huvudpersonen hade bott på samma ort som jag och led av en magåkomma som liknade min egen, hon åt även samma medicin som jag. Musikstycken som omtalades i boken spelade plötsligt i min radio. En morgon flög två trastar inom loppet av en timme mot gavelfönstret och bröt nacken. Det bibliska talesättet ”inte en sparv faller till marken...” kom osökt för mig och mötte mig, lätt modifierat, senare under dagen i slutet av det romankapitel jag hade för handen.

I skrivande stund är det sent i november. Krig pågår i vårt närområde, totalitära makthavare runtom i världen gör sitt bästa för att tysta andra röster än ja-sägarna som omger dem. Det fria ordet är alltmer ansatt såväl i litteraturen som utanför den. Desto angelägnare är det att värna om dess egenart, dess förmåga att läka och leka. Förlagets baksidestext till romanen jag beskrev ovan fångar oväntat något av det väsentliga, den lyder ”*Hävitys* (sv. Förstörelse) visar på litteraturens förmåga att berätta sanningen när alla andra sätt att tala har förkastats eller bedömts vara vansinniga”. Det är vad litteratur är och gör i oändlighet.